

eseményt idézett fel – például a helyi kommunista vezetőkkel folytatott tárgyalásokat –, amelyekről az események jellegénél fogva nem készült, nem készülhetett más írásos forrás. Ugyancsak plasztikus képet rajzolt a forradalmi napok hangulatáról, a munkástanácsok működéséről. Részletesen beszámolt arról, hogyan élte meg a megtorlás folyamatát, a kihallgatásokat, a konstruált per lezajlását és a hosszú börtönévek egyhangú hétköznapjait. Embert próbáló idők és helyzetek voltak, amikor és ahol korántsem mindenki tudta megőrizni józanságát, emberi tartását; neki sikerült. Zeke László emlékirata tárgyilagos önvallomás és egyben egy családapa öngigazolása arról, hogy azt kellett tennie, amit tett a forradalom napjaiban, noha családja óhatatlanul mindezt megszenvedte. „Életem keresztmetszete csak egy példa arra, hogy az első világháború óta egy magyarnak, becsületesnek, igazmondónak nevelt ember milyen megpróbáltatásokon esett át. Egy kis szürke pont, aki voltam és vagyok, ezeken estem át. A feleségem és a családom állapota miatt nap mint nap önmagammal kell szembenéznem.”

Zeke László visszaemlékezését tanulságul szánta unokáinak és a későbbi nemzedékeknek. Többek között ezért sem kell rajta számon kérni az 1956-os forradalom, illetve a debreceni események keresztmetszetét. Ugyanakkor élvezetes olvasmányt kap a kezébe az olvasó a szerző által megélt és alakított történelmi események egyik lehetséges olvasatáról. S talán ez az, ami ezt a személyes hangú emlékiratot a hasonló tárgyú és jellegű munkák fölé emeli. Nélküle a 20. század személyes sorokat gyakran kettétörő vagy éppen ellenkezőjére fordító magyar történelmet s benne az 1956-os forradalmat nehezebben lehetne megérteni. Ajánlom az olvasó figyelmébe ezt az alig százoldalas, igényes kivitelű könyvecskét. Érdemes elolvasni.

Valuch Tibor

Van lokálpatrióta '56?*

Hans Olink könyve még a tavaly, a forradalom 50. évfordulójának hatalmas könyvdömpingjében jelent meg, az '56-os intézet gondozásában. A kiadó elsősorban kutatóintézet, így sajnos korántsem engedheti meg magának, hogy – a nagyobb könyvforgalmazókhöz hasonlóan – kiad-

* Hans OLINK: *Harcban az Igazsággal – 1956. Az amszterdami hideg napok.* 1956-os Intézet, Budapest, 2006. 157 p.

ványai a boltok kirakatában csábítgassák az olvasókat. A tavalyi megemlékezések kapcsán hazánkban is előadást tartó holland író és történész munkája pedig méltán megérdemelné, hogy kiemelt helyet foglaljon el az évfordulós forgatagban. Elsősorban azért, mert a mű vitatkozásra és elgondolkodásra sarkalhatja a figyelmes olvasót, valamint azért is, mert egy általunk kevésbé ismert témát dolgoz fel.

Az írás az amszterdami '56-os eseményeket mutatja be, hősei az ostromlott németalföldi kommunista párt tagjai, amelynek a magyar '56 belpolitikai eseményé emelkedése okozott gondot. Erről a szerző által teremtett lokális helyről kevésbé vagy egyáltalán nem mozdul el a nagyobb összefüggések irányába a történet. A tömeg kontra radikális baloldal, a tömeg kontra kommunista pártsajtó, a tömeg kontra Felix Meritis kommunista pártszékház jelentik a fókuszpontokat a műben. Az író mindezt nemcsak a kommunistákat a parlamentből kiszorítani kívánó szociáldemokraták és különféle keresztény pártok számlájára írja, hanem a holland népben a diktatúrákkal szemben kialakult félelmet is az amszterdami történéseket kiváltó okok közé sorolja. A hidegháború logikája ugyanis ott dolgozott azokban az amszterdamiakban, akik a Felix Meritishez vonultak a magyarországi forradalomba másodszer is beavatkozó szovjet csapatok miatt. A jelentéktelen kommunista párt a magyar események áldozatává vált: a tömeg megrohamozta féltett székházukat, amely a fasizmushoz hasonló jelkép lett az amszterdamiak jó részének szemében. Aki nem utasította el a szovjet beavatkozást, a fekete-fehér értelmezésnek köszönhetően automatikusan a rossz oldalra került, mutat rá Olink. Így jártak azok az írók, művészek is, akik egyfajta harmadikutas megoldáson törték a fejüket, nem engedve sem a nyugati, sem a keleti „értelmezési erőszaknak”.

Az események bemutatásában a szerző nem tud semleges maradni, hiszen a kvázi arctalan tömeggel szemben karakteresebben rajzolja ki a harcban résztvevő kommunista szereplőket, emiatt a kisebbség szinte megdicsőül az ostromban. Pedig a védők sem bántak kesztyűs kézzel a támadóikkal, de más hangulatot teremt a szerző azzal, ahogy ezt a művében értékeli. Példának okáért amikor az egyik pártházi védő egy ólommal bélelt vascsővel összezúzza és megnyomorítja az egyik felbőszült fiatal kezét, a tettes visszaemlékezését idézi a szerző, bizonyítva, mennyire fáj ez a cselekedet magának az okozónak is. Az író által konstruált megdicsőülés alól a kommunista párt vezére, Paul De Groot a kivétel, aki éppen a szovjeteknél tartózkodik, miközben elvtársait közáporral szórják meg a békés amszterdamiakból az események alatt csőcselékké átvedlett polgárok. De Groot az egyetlen olyan alakja Olink történeté-

nek, akin keresztül be lehetne mutatni, hogy miről szólt az amszterdami felháborodása, milyen eszme ellen folyt a harc, valamint itt lehetne kapcsolatot teremteni a magyar forradalom és a haladó nyugati baloldali értelmiség között, ami nem jelentene mást, mint a Paul De Groot-félek elutasítását. A szerző azonban azt sem vizsgálja, hogy az ostromlók között akadtak-e olyanok, akik éppen a sztálinizmust képviselő kommunistákon akartak elégtételt venni. Ehelyett lokálpatrióta értelmezést kapunk: mivel a könyv címében foglalt várost nem hagyjuk el messzire, a sztálinizmus elleni harc elsikkad, éppúgy, ahogy azt De Groot is eltemette a pártjában. Amennyiben e kérdés mégis felmerül, akkor sem a nyugati és keleti események közötti összefüggések vizsgálata okán, hanem mint belső konfliktus a holland kommunista pártban, ahol végeredményben a sztálinizmus erői győzedelmeskedtek. A szerző inkább azt hangsúlyozza, hogy a kisebbség a véleményéért állt csatasorba (Magyarországon igenis ellenforradalom történt). Hans Olink ugyan nem írja le, de szinte ordítanak soraiban Rosa Luxemburg gondolatai a szabadságról: „*A szabadság mindig a másként gondolkodók szabadsága.*” Ebben a történetben a szabadság megvédendő értéként mindkét oldalon felmerül – miként a fasizmus is, amellyel egymást igyekeztek megbélyegezni a szembenálló politikai erők és híveik. Az ábrázolás szerint tehát arról van szó, hogy egy holland párt máshogy gondolkodott, és a demokratikus formák szerint joga lett volna ennek hangoztatására. A véleménynyilvánítás elnyomására történő kísérletek a szabadságjogok korlátozására irányulnak, pusztán politikai okokból.

Érdekes írói technika továbbá, hogy bár Olink Amszterdam polgármesterét és rendőrségét – az egykori kommunisták emlékeire, vezetőik véleményére és más független emlékezőkre is alapozva – kifejezetten tehetetlennek állítja be az események első napjától, ám helyesli korrekt beavatkozásukat a pártház második ostrománál. A szerző ezért helyt ad D’Ally polgármester értékelésének, miszerint az első nap jogos felháborodót el kell választani a huligánoktól, akik csak a balhé kedvéért csaptak össze a rendőrséggel és a kiségitésükre induló, szervezetlen csendőrséggel.

Az ifjú korosztályhoz tartozó, más zenét és más kultúrát magukénak valló „huligánokról” külön fejezetet írt a szerző. Az eseményektől való különállásuk, a politikával szembeni közönyösségük elidegeníti őket a tüntetőktől és az idősebb nemzedékektől is. Olink nem veszi észre a generációs párhuzamot a magyar pesti srácok és az amszterdami rendőrökkel verekedő huligánok között. Nem ír az okokról, amelyek kiábrándulást okozhattak hazája ifjúságának, csak a felszínt karistolja csupán. Mit kaptak az amszterdami és a magyar fiatalok a II. világháború után?

Az egyik társadalom a fiataloknak egy vesztes háborút mutatott fel, és keretek közé akarta szorítani a felnövekvő gyermekek érzés- és gondolatvilágát. A másik társadalom is kereteket akart szabni a gondolkodásnak, a normák és a többség által elfogadott szabályok keretét, a valahová tartozás kívánalmának keretét, amely sokszor éppolyan fojtogató lehet, mint egy diktatúra. Mindkét fiatalság valami újat akart a saját környezetében, valami sajátot, és mindenkitől független valódi szabadságot kívánt. Szabadságszeretetüket Hollandiában külsőségek és rendszerellenes viselkedés, Magyarországon az elnyomni kívánt hazaszereget melletti kiállás, önfeláldozás jellemezte.

A források tömegét felhalmozó szerző – mint említettem – Amszterdamra koncentrál, ahol valóban véres események következtek be a magyar forradalom hatására. De a történet csak a szólás- és véleménynyilvánítási szabadság korlátozásának kérdése lenne? Oktalan és értelmetlen politika játszma a náciizmustól alig 11 éve szabadult Hollandiában? Talán ugyanez történt Franciaországban is, ahol a tüntetők ugyancsak megostromolták a kommunista párt székházát? Vagy Montevideóban, ahol felgyújtották a szovjet konzulátust? Svájc híres semlegességét félretéve szintén nyilatkozott az ügyben, a külügyminiszter a parlamentben fejtette ki, hogy a semlegesség nem egyenlő a közönyösséggel, és erkölcsi, morális kötelesség elítélni a Szovjetuniót. Londonban is komoly tiltakozások voltak. A kommunista pártoknak nagyon nehéz volt a helyzetük, de a szerző állításaival szemben ez a nehézség nem abból eredt, hogy kisebbségben voltak egy feltüzelt és hidegháborúban élő társadalommal szemben, ahol megtestesítői lettek a diktatúráknak, hiszen a magyar események kapcsán a baloldal is kettészakadt. Tény, hogy sok helyütt tömegtüntetések voltak, a magyar forradalomba beavatkozó Vörös Hadsereg miatt véres jelenetekben sem volt hiány, de ezeket együtt lehet és kell értelmezni.

Olink írása hiánypótló, magyar nyelven mindenképpen az, önmagában mégis csak egy aspektusát villantja fel a baloldal 1956-os kérdéseinek. Bizonyára felmerült az amszterdami kommunistákban a hogyan tovább kérdése is, mert Olink zárszavával ellentétben itt nemcsak a szabadság, a demokrácia, az emberség volt a tét, és a vita eredménye sem csak a sok éven át tartó viszály és megromlott barátság lett. A magyar '56 ugyanis megváltoztatta az emberek gondolkodását a baloldaltól és a Szovjetuniótól, a nyugati értelmiség ráébredt, hogy a szocializmust függetleníteni kell attól az országtól, amely először próbálta gyakorlatba átültetni Marx – Lenin által sajátos módon értelmezett – tanát. Kétségtelen tény, hogy hazánk forradalma diszkreditálta a szovjet típusú kom-

munizmust. A nyugati baloldal a „desztalinizáció”, a dogmatizmus elleni fellépés folyamata során a szabadságjogokat és a demokráciát hangsúlyozta. A szociáldemokrácia új utakra indult, Európa „megszállás nélküli” baloldali pártjai pedig magukévá tették az új eszméket. A jóléti társadalmak kora köszöntött be ott, ahol Olink a pillanatnyi amszterdami tömegjelenetekbe és a sajtócsatározásokba enged betekintést. A szerzőnek igaza van: semmi sem fekete vagy fehér, mindennek van árnyoldala, de a kommunista pártok nyugati kálváriája nyomán a korábbinál jobb baloldal született. Nincs tehát „lokálpatrióta ’56”, csak egyetemesen értelmezhető magyar forradalom van, amely hatásával segítette azon országokat is, amelyek nem voltak képesek – mert nem állt módjukban – segíteni rajta.

Rácz János

Politikafüggő színház*

„A tudomány ott kezdődik, ahol a tény végződik” – írta 1872-ben, csaknem másfélszáz éve Asbóth János. A kijelentés így is értelmezhető: tények – források, adatok – nélkül nincs tudomány. „És most tények, tények kellenek” – ez pedig a *Színház és politika* című kötetben megjelent egyik írás főcíme.

A könyvnek a külalakja is – a borító kopott naplófuzetet imitál – a dokumentálás, az elsődleges források hozzáférhetővé tételének fontosságára utal. Olvashatunk benne naplót, amelyet a naplóíróról, Hont Ferencről, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet alapítójáról készült alapos, értékelésben mértéktartó pályakép vezet be (Székely György tanulmánya); esettanulmányt Lenkei Júliától egy ígéretesen induló, majd hamvába holt kezdeményezésről (a testnevelési főiskola táncnevelési szakának alapítása körüli bonyodalmakról). Korossy Zsuzsa rendkívül nagy levéltári forrásanyagot mozgató munkájából megismerhetjük az 1945 és 1956 közötti évek színházirányítási mechanizmusát; Nánay István írása feleleveníti az Egyetemi Színpad történetét; Gajdó Tamás beszámol a hetvenes, nyolcvanas évek paradigmaváltó színházi kezdeményezéseiről (amelyek a párton belüli harcok, az Aczél György és a Pozsgay Imre közötti, erősen ideológiai tartalmú presztízsharc kö-

* GAJDÓ Tamás (szerk.): *Színház és politika. Színháztörténeti tanulmányok, 1949–1989.* Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest, 2007. 358 p.